

שאלת גשמים מאימתי?

איתן רונפלדר*

ראשית, ברצוני לציין שמתקופת היותי 'גושניק' טוב, החלטתי לכתוב את המאמר רק לאחר ז' מרחשוון, כדי שלא יהיה קשר בין המאמר למציאות חס וחלילה.

השאלה המתעוררת לגבי הצורך ב"שאלת גשמים", היא החל ממתי שואלים על הגשמים?

המשנה בתענית (פ"א, מ"ב) אומרת ששואלים גשמים בעונתם:

אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים. רבי יהודה אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר; ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר, והאחרון אינו מזכיר. עד אימתי שואלין? ר' יהודה אומר: עד שיעבור הפסח. ר"מ אומר: עד שיצא ניסן, שנאמר "וַיִּזְרַד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרָאשׁוֹן" (ויאל ב', כג)

במשנה הבאה כבר מופיע תאריך:

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת

המשנה מביאה כנימוק את עניין הגעת עולי הרגלים בחזרה לנהר פרת. ראוי לציין שאין ממתנים עד שיגיע אחרון שבישראל לביתו, אלא רק עד נהר פרת, מכיוון שהדאגה היא שלא יירטבו אלו הגרים בארץ, בכדי שירצו לבוא גם בפעם הבאה; אך אין דואגים לגרים בחו"ל מכיוון שאין זה מקומם, ובעזרת ה' הם כבר לא יגורו שם בפעם הבאה. ובאופן כללי, שאלת גשמים בברכת השנים היא ברכה המיוחסת לכלל, ולכן היא תלויה רק בארץ ישראל, מקומם של כלל ישראל ככלל וכפרטים. אם, בעקבות זאת, תעלה סתירה בין התאריך המקומי לתאריך בא"י, כגון בחצי כדור הארץ הדרומי, עליהם לבקש בשומע תפילה, כדין כל בקשות היחיד.

הנימוק המובא במשנה מתייחס לעולי רגלים; יש לשאול לגבי זמננו, שבית המקדש לצערנו עדיין אינו עומד, כפי שהיה השנה.

הבבלי (תענית י'). לא מציין הבדל בין מצב שיש מקדש למצב שאין מקדש; אולם בירושלמי (פ"א, ה"ב. דפים ג-ד.) מובא כך:

בעון קומי או נימר כאן להזכיר כאן לשאלה אמר לון הלכה מקום שמוזכרין שואלין. אמר רבי יוסה לרבי חנייה אחוי דרב הושעיה נהיר את כד הוינן קיימין קומי חנותיה דרב הושעיה חביבך עבד רבי זעירה ושאלין ליה ואמר עוד אנא היא צריכה לי עבר ר' יסא ושאלנן ל' ואמר עוד אנא היא צריכה לי ובסופה את מציית ליה ואמר לא שנייא הלכה מקום שמוזכרין שואלין. ר' חייה בר בא אתא מן צור ואמר מן שמיא דר' יוחנן הלכה מקום שמוזכרין שואלין. ר' אחא דרש בבית מדרשא ר' ירמיה דרש בכנישתא דבולי הלכה מקום שמוזכרין שואלין והא תנינן בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים א"ר תנחום בר חייה בשעת המקדש שאני

הירושלמי מקשה על המשנה מהלכה המקובלת בידם, לפיה יש שוויון בין תאריך הזכרת גשמים ותאריך שאלת גשמים, וא"כ כיצד ייתכן שהתאריך המובא במשנה אינו חופף לתאריך הזכרת גשמים. ומתוך הירושלמי שההלכה המקובלת בידם מדברת בזמן שאין מקדש, והמשנה מדברת בזמן שיש מקדש.

בה"ג, ר"ף, רמב"ם, ר' עובדיה מברטנורא והאשכול פוסקים הלכה כבבלי, ואינם מחלקים. בפסקי הגאונים, רמב"ן, ריטב"א, שלטי גיבורים וארחות חיים פוסקים הלכה כירושלמי. וכך כותב השלטי גיבורים:

אף על פי שמוזכרין 'משיב הרוח ומוריד הגשם' מיום טוב האחרון של חג כמו שביארנו, אין שואלין הגשמים לומר 'טל ומטר' בברכת השנים, אלא כשהן צריכין לגשמים. כיצד: בארץ ישראל בשמן שבית המקדש קיים היו עולי רגלים מצויין בדרכים, לא היו שואלין עד ז' במרחשוון כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת. ובזמן שאין בית המקדש קיים שאין עולי רגלים, מעת שמוזכרין מוריד הגשם בברכת תחית המתים, שואלין יותן טל ומטר' בברכת השנים אחר יום טוב האחרון מיד כשמתפללין תפילת חול כמבואר בקונטרס הראיות

ניתן להציע, שהפוסקים כבבלי פוסקים כך רק בתור 'זכר למקדש' שהיה קיים. ולכן, לכשיקום בית המקדש ב"ב בעז"ה, "דיו לבא מן הדין להיות כנידון" ואף לשיטתם אין להמתין שבועיים להזכיר גשמים, אלא כמה שעות, שזה זמן הטיסה או הנסיעה לקצה הארץ.

בעקבות האמור לעיל, פוסקים הרב עובדיה יוסף והרב מרדכי אליהו שאם ביקש גשמים בטעות בין שמחת תורה לז' מרחשוון, אינו חוזר.

בעיה נוספת שעלולה להתעורר, היא היות הגשמים סימן קללה בקיץ. הרב עובדיה יוסף (הליכות עולם בשלח שנה א', ו) מתייחס לבעיה זו, ומביא ביסוס לכך שמן זה אינו מוגדר כחלק מהקיץ אלא כחלק מהחורף – שהרי מתחילים לומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' החל משמיני עצרת. ואכן, האשכול (הל' תפילה טו.; אלבק) כותב במפורש שהחל משמיני עצרת הזמן מוגדר כבר זמן גשמים, וז"ל:

ואיכא למבעי מאי שנא שתקנו חכמים להזכיר גבורת גשמים מיום טוב האחרון של חג ולהלן, ושאלה אינה אלא בז' במרחשוון, ובגולה עד ס' בתקופה. וטעם דבר זה מפני שמיום האחרון של חג ולהלן זמן ימות הגשמים, אף על פי שעדיין אין צריכין גשמים לעולם עד לפנים, כיון שהחג זמן גשמי שנה ושני העתים החורף מן הקיץ, צריכין אנו לשבח לפני המקום ב"ה ולהודות בעת שני הזמן ופרוד זה מזה ואנו מזכירין שבחו להיות רצוי [ל]שאלה.

לסיכום, על בסיס כל האמור לעיל, ניתן להציע שיש כאן ספק-ספיקא: ספק ראשון, כמאן הלכתא: בבלי או ירושלמי; ספק שני, גם אם נאמר שהלכה כבבלי: האם נאמר "דיו לבא מן הדין להיות כנידון". ואין בעיה של סימן קללה. לכן, ניתן לומר שלא רק שהמבקש גשמים ממוצאי שמחת תורה אינו חוזר, אלא לכתחילה ראוי לבקש גשמים מאותו זמן.

אולם על אף כל האמור לעיל, נראה שברכת השנים היא ברכה של הכלל, כאמור, ולכן כל זמן שלא שונתה ההלכה המקובלת, ראוי לומר באותם שבועות 'ותן ברכה', ולבקש גשמים בשומע תפילה. וכן נהגתי למעשה השנה, בעקבות היחשפותי לסוגיה זו.

* בסוגיה זו נתקלתי לראשונה במהלך הלימוד של הדף היומי בירושלמי (תענית), המתקיים בשולחן החבורות של הרב משה (משמנה עד שמונה ורבע). נכנסתי לעומק הסוגיה כדי לדעת כיצד לנהוג למעשה, בעקבות עידודו של דודי הרב דוד בר חיים.

¹ אמנם הרב מרדכי אליהו (<http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=2764>, סוף סעיף כט) מתייחס רק לכך שמהבחינה העקרונית התאריך הוא מוצאי שמחת תורה, שנדחה משום עולי רגלים (ותודה לאבי מורי שהראה לי את דבריו). אך הרב עובדיה יוסף מביא בפירושו בהליכות עולם (בשלח שנה א', ו) את כל הסוגיה הזו כנימוק לכך שאינו חוזר.